

Riksmål, landsmål og slagsmål

Taler

Arnulf Øverland

- 1 At der føres sprogstrid i grenseområder med blandet befolkning som i Sønder-
Jylland, det vet vi. Og at der forekommer strid om sproget i stater, hvor
befolkningen er av forskjellig nasjonalitet, som i Finland, det er en kjent sak.
Men i hele den vide verden er der bare ett folk som fører innbyrdes sprogstrid,
5 og det er nordmennene.

- Alle andre folk er stolte av sitt sprog, de holder det i ære, fordi sproget er deres
åndelige arv og felles eie, og fordi det er sproget som bærer deres kultur. - Vårt
sprog, sier de, det er det som holder oss sammen og gjør oss til en nasjon.
10 Sproget, det er oss!

Hvad sier nordmennene?

- Dansk! sier de.
15
- Bokmål! sier de.

- Noen vil avskaffe det, andre vil «oppnorske» det. Nordmennene skammer sig
over sitt sprog.
20

Vi er blitt sproglig splittet. Det har sine historiske årsaker, som er kjent.

- Landsmålsagitatorene pleier å fortelle, at dansk sprog blev tvunget på oss. Det er
ikke tilfelle, og det hadde heller ikke latt sig gjøre.
25

Hvorfor ikke?

Simpelthen fordi vi ikke hadde noen folkeskole i den tid, da vi var forenet med
Danmark. Og det lar sig ikke gjøre å tvinge et skriftsprog på et folk, som hverken

leser eller skriver.

Forholdet er det, at vi fikk dansk skriftsprog, fordi vi hadde glemt vårt eget.

35 Under foreningen med Danmark var København «Tvillingrigernes» hovedstad. Der lå Universitetet, derfra kom embedsmennene, både nordmenn og dansker. De norskfødte embedsmenn, de talte norsk, men de skrev dansk, for der fantes ikke lenger noe levende norsk skriftsprog.

40 Det gammelnorske sprog blev i unionstiden hverken talt eller skrevet andre steder enn på Island. Talesproget i Norge var oppløst i en mengde forskjellige bygdemål. Men mange av disse bygdemål, særlig i det syd-østlige av landet, var ikke mere forskjellig fra dansk, enn at det danske skriftsprog godt kunde brukes. Slik vant det innpass i Norge.

45 Men i tidens løp er det blitt sterkt fornorsket - og ikke bare i Norge, men i noen grad også i Danmark.

I tiden omkring 1700 var det danske sprog nær ved å bli opslukt av tysk. Både
50 Frederik IV og Christian VI talte tysk, kommandosproget ved hæren var tysk, og under den danske krone lå hertugdømmene Schleswig og Holstein, relativt store landområder med overveiende tysktalende befolkning.

Nordmennene i København øvet en virksom motvekt mot tyskheten.

55 Danmarks første store dikter het Ludvig Holberg!

Der er et dansk innslag i norsk kultur, og et norsk innslag i den danske. Hverken dansker eller nordmenn er blitt ringere av den grunn.

60 De fleste av oss taler sin barndoms dialekt, og den kan vi godt holde på. Men selv om vi taler forskjellige, mer eller mindre utpregede bygdemål, vil vi helst lese riksmål. Riksmålet er vårt naturlige skriftsprog.

Riktignok var der mange bønder, særlig på Vestlandet, som først gjennom
65 landsmålet følte sig rustet til å ta del i vårt kulturliv. Og deres bidrag til norsk diktning har vært av stor betydning. Vi vilde nok ha følt oss fattigere, om vi ikke hadde hatt landsmålsdiktningen.

70 Det er heller ikke bare vår litteratur, som har fått frodigere vekst gjennom den.
Hele vårt kulturliv er blitt rikere. Selve riksmålet har suget næring av
bygdemålene. Uten denne fornorskningsprosess er der fare for, at riksmålet
vilde ha stivnet. Det kunde ha blitt et papirsprog - jeg hadde nær sagt, et
bokmål! Når dette ikke er skjedd, er det fordi det bygger på levende tale og - i
75 adskillig utstrekning - på norsk folkemåls grunn.

Det er altså ikke nødvendig å treffe lovbestemmelser om denne sproglige
prosess; den foregår av sig selv. Ethvert levende sprog har sitt stoffskifte, og det
ophører først ved døden.

80

Våre motstandere sier: Vi kan ikke holde på med to sprog her i landet; vi må nu
få ett norsk mål. Dermed vil de samtidig ha antydning, at vi er imot dette.

85

Det er vi slett ikke. Vi motsetter oss ikke naturlovene. Vi protesterer ikke mot at
det sner om vinteren; det hjelper så lite. Men også sprogutviklingen er
lovbundet. Her er både sosiale og psykologiske krefter med i spillet. Og all
videnskapelig lov er naturlov. Det er bare Stortingets lovgivning, som nu og da
kan synes naturstridig.

90

Et levende sprog, det er et sprog i vekst. Og sprogutviklingen i Norge har
gjennom hundrede år gått mot en sammensmeltning av de norske dialekter og
det i sin opprindelse danske skriftsprog.

95

Det har vært hevdet, at riksmål og landsmål ikke kan smelte sammen. Nu sist var
det overlærer Mads Berg som påstod dette, og han henviste til en uttalelse av
professor Marius Hægstad: «Det er like umulig å lage et fellessprog av landsmål
og riksmål som å skape et fellesdyr av hund og katt.» - Hvordan, spør Mads
Berg, vil man lage ett samnorsk ord av hjernen og heilen, av livsfare og livhætta,
av livlig og kvat, av hos og hjå?

100

Han kan nok spørre. Men det er slett ikke nødvendig å lage ett ord av to. Man
kan godta begge, og la folk få lov til å tale og skrive som de vil. Da vil enten
begge ordene gå inn i skriftsproget med hver sin lille meningsavskygning, eller
ett av dem vil seire, og det annet vil litt etter litt gå ut av bruk og falle bort av sig
105 selv.

Slik er engelsk opstått av angelsaksisk og normannerfransk, og slik kan vi også få

110 ett sprog i Norge - hvis vi bare lar sprogene være i fred, og lar utviklingen gå sin gang.

Hjernen og heilen - hvorfor skulde vi ikke kunne bruke begge ord? Hvorfor skulde ikke landsmålsfolkene få beholde heilen sin? Det vil alltid komme til å hete «den menneskelige hjerne», men la det da i fredens navn hete «heilen» til
115 Eivind Vågslid.

Intet kan hindre at sprogene vokser sig sammen. Det er bare våre motstandere som tror, de må komme den naturlige utvikling til hjelp ved å gi lover om, at den bør foregå. Det er på dette punkt vi er uenige.

120

Vi mener for det første, at det er unødvendig å påskynde en utvikling som foregår med den fart, veksten i norsk sprog har idag. Og vi mener for det annet, at det er umulig ved lovbud og regler å gripe inn i det naturlige utviklingsforløp uten å gjøre skade.

125

Vi ser, hvad alle de velmente forsøk har ført til: Det offisielle «bokmål», som administrasjonen bruker, og som våre barn får lære sig på skolen, det er så ulidelig affektert og unaturlig, så vanskapt og forkrøblet, at et friskt og levende pøbelsprog vilde være ti ganger å foretrekke.

130

Jeg har sagt dette før, og da har gjerne landsmålspressen referert mig slik: «Øverland kaller det norske folket pøbel!»

135 Nei, jeg gjør ikke det. Men det hender at jeg kaller en spade en spade. Og det hender at jeg undres på, om der ikke finnes pøbel - naturligvis ikke i Norge, men i utlandet?

- Kyss mig på flesket! sier folk i Oslo.

140 Det er vulgært, men det er ganske overbevisende. En kan bent frem fristes til å si det av og til.

Å jo, der finnes nok pøbelsprog. Og forbrytersprog, og omstreifersprog. Der finnes idrettsjargon og studenterjargon; der finnes sjømannssprog,
145 journalistsprog, forretningssprog, juristsprog, prestesprog, barnesprog, damesprog og - det verste av alt - departementssprog:

«En har mottatt Deres skriv . . .»

150

Javel, det er enda godt, at noen har mottatt det, men hvem? - Der er da ingen som for alvor kaller sig selv «en»? Og hvis noen sier «et skriv», da er han en trebukk og ikke et levende menneske.

155 Hvad heter det på norsk?

Jeg har fått Deres brev, heter det!

160 Imidlertid skal et brev nu hete et skriv. Men hvad skal vi da kalle en bok? Det går jo ikke an å kalle en ting, det den heter?

En bok bør hete «et les»!

165 Hvorledes sproget er blitt til, det vet vi ikke. Men det har tatt hundrede tusen år, og hele menneskeslekten har vært med på det. Og det var i løpet av disse hundrede tusen år, vi blev mennesker - ved at vi alle tok del i denne uavbrudte åndelige arbeidsydelse!

170 Om sprogets tilblivelse er det strengt tatt bare en ting vi vet, men det vet vi til gjengjeld med visshet: Det blev ikke laget på et kontor! Både Kirkedepartementet og «Språknemnda» skal være undskyldt, om de ikke greier det.

175 Vi kan antagelig si, at sproget springer ut av et meddelelsesbehov. Hos dyrene er det svært enkelt. De brøler av raseri og skrekk, de har varselsrop mot fare, de har lokkelyd i parringstiden, og en annen lokkelyd, når de har funnet mat, som ungene skal ha sin del av.

180 De helt primitive mennesker, som lever av ting de finner - frukt og røtter eller østers og skalldyr - de har heller ikke bruk for noe verbalt sprog. Først når de begynner å arbeide med ting, én mann ikke godt kan klare alene - bygge en hytte, dra en båt på land, kaste garn efter fisk - da blir de efterhånden nødt til å gjøre sig forståelig for hverandre ved tilrop og fakter.

185 Senere prøver de å forklare sig omverdenen og dens fenomener ved hjelp av ord.

De utvikler sproget som et hjelpemiddel til å holde fast på tingene og til å beherske omgivelsene - andre mennesker, dyr og naturkrefter. Når vi gir tingene navn, ligger der en magisk tanke bak. Der oppstår en slags identitet mellom tingen
190 eller personen og navnet. Likedan med naturkreftene. Men kjenner vi bare navnet på de ånder, som åpenbarer sig i regn og storm, da får vi makt over dem, da kan vi besverge dem. Det har våre forfedre gjort i uminnelige tider.

Ved forfinelse av de oprindelige driftsimpulser oppstår gleden ved å tenke og
195 gleden ved å forme tanken, så den blir klar, overbevisende og maktfull. Ordet skal inneslutte i sig og bære med sig både forstandens lys og blodets varme.

Er vi kommet så langt, får den individuelle ydelse større betydning for sprogets videre vekst. De sproglige nydannelser blir fremdeles til på folkemunn; men
200 diktere og tenkere må innpasse dem i skriftsproget, slik at de vil tjene tanken som presisjonsinstrument og gi sangbunn for menneskelig følelsesliv.

Man vil forstå, at en sån opgave krever ikke bare en fullt utviklet tenkeevne, men også et spesielt følelsesmessig forhold til ordene - et følelsesmessig forhold som
205 har i sig en ganske sterk komponent av sublimert erotikk: Man kan ikke skape i sproget uten å ha en viss glede av det, uten å elske det.

Tenk på en billedhugger som står og knar sine lerklumper - han kan ikke lage noe vakkert av dem, uten at han har sans for form både i øiet og i hendene; han
210 må simpelthen ha kjærlighet i hendene for å kunne skape noe vakkert.

Og nu vil jeg slett ikke benekte muligheten av, at en lektor eller endog en departementsfunksjonær kan ha dette intime forhold, dette kjærlighetsforhold til sproget; de er mennesker de også. Hvad jeg vil ha sagt, er bare det, at vi må
215 ikke vente for meget av dem. Vi kan ikke sån, når det passer, nedsette en komite av de aller beste skolelærere og si, vær så snild å lage et nytt norsk sprog til oss, det må være ferdig til 1957. Jeg tror vi skal overlate utviklingen av sproget til de navnløse og ukjente krefter, som engang har skapt det, og som fremdeles er virksomme.

220

Men i løpet av den siste menneskealder har vårt sprog vært utsatt for så mange «forbedringer», at der snart ikke er noe igjen av det. Det er så flytende, at det trenger en stabilisering. Det må få tid til å festne sig, det trenger røkt og pleie, det må under kultur.

Derfor har Riksmålsforbundet for adskillige år siden henstillet til departementet, at der måtte bli opnevnt en sakkyndig komite til å behandle alle sprogspørsmål. Og det har departementet gjort - på sin egen måte; vårt råd
230 kunde det jo ikke følge. Vi foreslo en komite, delt i to seksjoner, som kunde arbeide hver for sig, hver med sitt sprog, den ene med riksmålet, den annen med landsmålet. Samarbeide kunde de naturligvis gjøre, så ofte de måtte ønske det. En slik komite vilde utvilsomt ha kunnet gjøre et nyttig arbeide. Den «språknemnd», vi omsider har fått, kan ikke gjøre annet enn ugagn.

235

I hele den siste menneskealder har der sittet landsmålsfolk og stelt med riksmålet - «bokmål» har de kalt det, og bokmål er det blitt. Nu er vi lei av det. Nu vil vi ha en slutt på det!

240

Det har aldri falt oss inn, at vi skulde gi oss til å rette på landsmålet og bestemme, hvorledes det skal skrives. Og vi kunde tenke oss andre opgaver for statsmaktene enn å mørklegge landet ved å undertrykke vårt sprog.

245

Nu hadde imidlertid departementet fått den ide, at der skulde øves rettferdighet. Der skulde være like mange representanter for begge sprog, for nynorsk og for «bokmål». For riksmålet skal der ikke være noen representant. Der er ikke noe som heter riksmål!

250

Blandt de opnevnte representanter for bokmålet var der også to notoriske landsmålsfolk (riktignok bare som suppleanter). Den ene viste sig å være et anstendig menneske, han trakk sig tilbake. Den annen satte sig.

255

Nevnden fikk altså 30 medlemmer og 30 suppleanter, tilsammen 60 - et like antall for hvert sprog: 31 for landsmål og 29 for bokmål.

Men når vi nu strides om navnene riksmål og bokmål, - er ikke det bare en strid om ord? Riksmål og bokmål, det er da egentlig det samme?

260

Ikke ganske. Vil De ta for Dem folkeskolens lærebøker i bokmålsutgaven og sammenligne dem med en eller annen avis, vil De se, at forskjellen er ganske betraktelig.

Jeg kan også henvise til min gode venn og motstander, lektor Trygve Bull, ivrig

265 talsmann for samnorsken og medlem av nevnden. Han vilde (i en artikkel i Kontakt) forklare oss at vi nu var kommet så langt på vei, at vi like godt kunde ta det siste skritt. Han sa med rene ord: Hvad er egentlig dette radikale bokmål? Det er jo i virkeligheten ikke noe annet enn landsmålet selv - bare med to modifikasjoner.

270

Så fikk vi vite det! Bokmålet er et landsmål i fåreklær.

Det er godt og vel dette, at vi skal bygge på folkemålet. Det må vi, og det gjør vi. Men vi kan ikke skrive sån som vi snakker.

275

Om sommeren hører jeg gjerne på værmeldingene, og en av dem som leste op leksen (nu er det visst et par år siden), begynte slik: Dette er metlogisk instutt.

280

Ganske visst forstod jeg, hvad han mente; men jeg vil allikevel fraråde, at man legger hans uttale til grunn for skrivemåten. Gjør vi det, da vil skriftsproget efterhånden bli temmelig kortfattet. Jeg vil iallfall ubetinget foretrekke den gammeldagse, stivbente og reaksjonære skrivemåte, meteorologisk institutt.

285

Vi bør være opmerksom på, at ordene ofte blir så nedslitt ved daglig bruk, at de vilde forsvinne, om ikke skriftsproget holdt fast på dem. Og dette er en av grunnene til, at kulturfolkene er så uhyre forsiktige med ortografiske reformer.

290

På fransk er der åtte ord, som alle sammen uttales e. De har forskjellig betydning, men det er ikke mulig å høre noen forskjell på dem. Franskmennene synes det er en fordel, at de i det minste skrives forskjellig: et, eh, es, est, ai, aie, ais, haie.

295

Tale og skrift er forskjellige både teknisk og funksjonelt. De opfattes gjennom forskjellige sanseorganer, og der er adskillig forskjell på virkningen av det skrevne og det talte ord.

300

Alle mennesker er med på å bygge op (eller rive ned) talesproget - simpelthen ved at de taler med hverandre. Den skriftlige form får sproget ved å bli skrevet. Det kan ikke skje på noen annen måte. Vi kan ikke sette oss ned og pønse ut nye ord eller en ny måte å skrive på. Det blir bare unatur, bare bokmål. Det nytter ikke engang å beslutte sig til å skrive særlig norsk eller særlig godt - da blir det dårlig! Tanken må selv søke sitt ord. Den som skriver, har ett å gjøre: tenke! Og

305 så får han prøve å få sagt det han vil si, så klart og overbevisende, så nøiaktig og inntrengende, som han er istand til. Det er på denne måte skriftsproget blir til. Ingen annen måte er kjent.

310 Men under selve nedskrivningen gjennomgår sproget en inngripende forandring i sin struktur. Ordmassen nedskjæres radikalt - vel å merke, ikke ordforrådet, det utvides; men de mange gjentakelser faller bort. Periodebygningen forlenges, meningsinnholdet fortettes.

315 Men ikke nok med det. Tenk på alle de uttrykksmidler, talesproget råder over, men skriftsproget mangler: tonefall, mimikk, gestus - hele det oprindelige, preverbale ursprog, som vi har i behold, og som låner ordene sine følelsesenergier!

320 Alt dette må skriftsproget erstatte gjennom et nøie avveiet ordvalg og gjennom en stil, som i bøielighet, i farverikdom og i levende uttrykksfylde kan måle sig med menneskestemmen.

325 Når vi bortser fra den dramatiske dialog - den skal jo være muntlig - så ligger et godt skriftsprog temmelig langt unna vårt daglige prat. Og de som ikke skriver, skal heller ikke ha noen bestemmende innflytelse på utformningen av skriftsproget. Det å skrive, er også et fag, og man må ha faglig øvelse og innsikt og evne for å gjøre det godt.

330 I den offentlige debatt spiller slagordene en dominerende rolle. De kan, hvis de er gode, utkrystallisere essensen av en tankegang. De kan også med største letthet gjøre enhver tankegang overflødig. Og de er meget seiglivede.

335 Vi kan påvise ved eksempler fra hele vår nyere litteratur, hvorledes riksmål og landsmål nærmer sig hverandre, slik at de sannsynligvis kommer til å smelte sammen til ett sprog: Vi får ett sprog.

I neste øieblikk reiser opponenter seg: Ja, men vi må få ett sprog!

340 Vi kan påvise, hvorledes riksmåls litteraturen uten spor av tvang er blitt mere og mere norsk for hvert slektledd: Welhaven, Asbjørnsen, Bjørnson, Aanrud, Undset - mere og mere norsk.

I neste øieblikk får vi høre: Ja, men det må bli norsk!

345 Da er det bare å gi op. Den debattant som overhodet ikke hører på hvad der blir sagt, han er uovervinnelig.

Behøver vi egentlig anstrenge oss så meget for å være norske? Er det så vanskelig?

350

Jeg er norsk. Uten det minste besvær taler jeg norsk. Jeg har bodd i Norge nesten hele mitt liv. Begge mine foreldre var norske. Jeg har arisk bestemor, hvis det er det, det kommer an på.

355 Om der er noe unorsk ved mig, da må det komme fra de bøker jeg leser. Jeg må innrømme, jeg har en del fremmed litteratur i bokhyllene mine. Og jeg har ikke engang vett til å skamme mig over det.

360 Men hvis det sprog, som over halvdelen av Norges befolkning bruker, ikke er norsk, da er heller ikke dette folk norsk; for nasjonaliteten ligger i sproget. Og det vi kaller folkesjel eller folkekarakter, det ligger i sproget.

365 Sprogene gir et meget nøiaktig og fullstendig billede av folkene, av deres karakter, deres intellekt, deres kultur. Det samme gjelder også for hvert enkelt menneske: Det sprog han taler og skriver, det er hans selvportrett, det viser ganske nøiaktig, hvem han er.

Et sprog i oppløsning avspeiler en kultur i forfall.

370 Den verste svindel er allikevel den, som drives med slagordet radikalisme. Vi må være radikale. Det er selvsagt, av en eller annen grunn, jeg vet ikke hvilken.

375 At radikalisme i sig selv har noen moralsk kvalitet, kan jeg ikke se. Romerne gikk temmelig radikalt til verks, da de ødela Karthago. Og det samme får en si om Hitler, da han utryddet jødene fra Sentral-Europa; han gjorde det temmelig radikalt.

Men nu snakker vi ikke om Hitler, nu snakker vi om sproget. Og sproget må da være radikalt?

380

Nei, det må ikke det. Skriftsproget skal ikke være radikalt, det skal være konservativt! Det skal bevare en del verdier, som vi gjerne vil beholde. For eksempel vår litteratur - og vår tenkeevne. Det skal bevare vår menneskelige kvalitet!

Men kanskje vi må være fremskrittssvennlige - hvis det var det, man mente med å være radikal?

Javel - kom med et fremskritt!

Men kall det ikke et fremskritt, at man opgir sitt naturlige tale- og skriftsprog - et sprog som er greit og brukbart både i forretningslivet, i rettspleien, i offentlig ordskifte, i vitenskapelig tenkning og i diktning! - opgir det for å lære sig et syntetisk sprog, som hverken har klang eller mening, - et sprog hvor ordforrådet er skåret ned til noen få hundrede gloser, som alle betyr nesten det samme og nesten alt!

Dette er en overdrivelse. Javel - i teorien er ordforrådet stort nok, men i praksis er det magert. Skal det gå slik, som departementets rådgivere og ordlisteredaktører har tenkt sig (Førsund, Opsund, Engebretsen), da skal omtrent 6000 ord slettes ut og erstattes med gloser, som dels er lånt fra Folkemuseet, og dels er rene oppfinnelser. I praksis er det ingen som får til å bruke dem. En lojal bokmålsmann greier sig gjerne med ymse og høve og omsyn. Har han sagt det, da synes han, han har gjort det godt.

Et tredje slagord er dette, at vi må ta «omsyn» til barna; vi må ikke gjøre det for vanskelig for barna.

For barna vilde det utvilsomt være det letteste, om de slapp å gå på skole. Og slik som skolen idag er, var det kanskje også det beste.

Alle er vi enige om, at vi ikke bør berede barna unødige vanskeligheter. Det skulde være enkelt nok å undgå det. Vi kunde simpelthen la dem slippe å lære «bokmålet». Det får de så allikevel ingen bruk for, når de er ferdige med skolen. Da blir de nødt til å lære sig riksmål. Bokmålet er laget til skolebruk, og kan ikke brukes til annet enn lekser.

Men når vi sender barna på skolen, er det ikke bare for at de skal ha det lett.

Mange av oss har jo den baktanke, at de skal lære noe. Helst vil vi kanskje, at de skal lære meget; og det er vanskelig.

425 I alle fall: Vi sløifer ikke skolen, for at våre barn skal ha det lett. Vi brenner ikke våre bøker, for at barna skal slippe å lese dem; og vi avskaffer ikke vårt sprog, med mindre det er vår faste vilje, at våre barn skal bli analfabeter.

Blandt målfolkene har det vært sagt med rene ord, at nynorsken vinner ikke frem ved sin egen tyngde. I Norsk Tidend for 23. november 1940 skrev Hjalmar 430 Storeide: «Alle . . . laut sjå at målreisinga stod i stampe no siste åra.» Og på årsmøtet i Noregs Mållag i 1937 sa professor Bergsgaard: «Bokmålet» - han mente riksmålet, men dette ord vilde han jo ikke ta i sin munn. Altså: «Bokmålet må aldri få ro på seg.»

435 Derfor de uavlatelige komitebehandlinger, de uavlatelige rettskrivnings- og sprogforandringer: Riksmålet må aldri få ro på sig!

Ingen skal si, at professor Liestøl var uten skyld i dette. Men han har iallfall en gang - ved et lærermøte på Fagernes i 1918 - sagt noen ord, som både han selv og 440 hans tilhengere hadde gjort vel i å minnes. Han sa:

«Ei sterk samanblanding no vil ikkje føre til nokon endskap på målstriden. Røynsla hev vist at det tvertimot fær han til å loga upp. Tingen er den, at skal det vera fred, må både landsmål og riksmål vera soleis laga at folk kan vera tente 445 med dei. Ein må ikkje med målbrigde halda på å tøyma folk til ein kant, so dei jamt gjeng med skakk kjeft.»

Og professor Gustav Indrebø uttalte sig like tydelig. På landsmøte i Noregs Mållag betegnet han rettskrivningen av 1938 som et snikmord mot riksmålet. 450

Av tre grunner er det nødvendig, at ordene har en nogenlunde konstant betydning og en tilsvarende fast form. Det er nødvendig for at vi skal forstå hverandre, enten vi kommer fra Østland eller Vestland eller nordfra - det er nødvendig for vår nasjonale enhet. Og det er nødvendig for vår historiske enhet 455 - for at vi ikke skal miste forbindelsen med vår fortid og dermed forspille vår kulturelle arv. Og sist, men ikke minst: Det er nødvendig for at vi skal kunne utføre tankearbeide.

460 Folkemålet, det kan vi godt holde i ære. Det er fra folkemålet, sproget får sitt vidd og sin følelsesvarme. Det som strømmer ut i sproget av familiært kjærlighetsliv, alt dette søte tøv mellom foreldre og barn, eller i det hele tatt mellom mennesker som er glade i hverandre - det er folkemål. Og all den fanskap som tyter ut av oss, når vi er sinte, det er folkemål - og ofte et ganske saftig
465 folkemål, slett ikke å forakte. Men det egner sig ikke alltid for skriftlig bruk, det gjør det ikke.

Men om folkemålet har stor følelsesvarme og sterke uttrykk for temperament, så er det fattig på abstrakter. Patetisk høihet har det heller ikke meget av. Men for
470 tenkning og diktning er også disse sprogelementer nødvendige.

Nettop disse elementer er det puristene, de som driver på med sin «oppnorsking», vil renske bort. Jeg har mange ganger forklart dem, hvilke ulykkelige følger det vil få; men de forstår det ikke. De vet ikke hvad de gjør: De
475 er i ferd med å ødelegge sproget som redskap for åndsarbeide.

Det er en forutsetning for åndelig arbeide, at vi har et klart og rikt sprog, men det er ikke nok. Der trengs også en litterær tradisjon. Vi må ha noe å bygge på. Det må både videnskap og diktning ha. Uten det kan den enkelte ikke utrette
480 noe. Forestillingen om det skapende genis absolutte originalitet, er en romantisk overtro. Åndelig arbeide består ikke bare i individuell ydelse; det er også kollektivt. De fleste av oss får være fornøiet, om de får bære hver sin sten til et byggverk, hvis fundament er lagt av forlengst henfarne slekter.

485 Naturligvis er der en enorm kvalitetsforskjell på menneskenes individuelle prestasjoner. Enkelte - Kopernicus, Darwin - flytter oss over i en ny tid. Andre holder i all beskjedenhet noen forelesninger eller skriver noen bøker. Atter andre hører på forelesningene og leser bøkene. De fleste gjør heller ikke det. Og allikevel er der alltid noe som trenger igjennem - en viss sivilisasjon får vi alle del
490 i, vi er alle arvinger. Og vi har ubegrensede masser å forsyne oss av. Akkurat som Askeladden kan vi ta med oss så meget gull og sølv, vi orker å bære. Om vi vil ha gull og sølv.

Men det er ikke så sikkert.

495

Lærere ved den høiere skole mener i de senere år å ha lagt merke til, at elevene har vanskeligheter ved å lese våre klassikere på deres eget sprog. De «fire store»,

500 som for tredve år siden blev «hjemkjøpt» til Norge - deres bøker blev jo inntil
da trykt i København - dem kan vi snart ikke lese uten å få dem oversatt til
«bokmål». Hele vår riksmåslitteratur sender vi tilbake til Danmark.

505 I desember 1951 blev dette forhold behandlet i en kronikk i «Politiken». Den
åpner med spørsmålet: «Kan Norge undvære sine klassikere?» og den slutter
slik:

«En litteraturindsats, som har paavirket hele Europa, da Norge skabte
europæiske strømninger ved sine digtergenier, vil paa originalsproget komme til
at tilhøre det danske folk, ikke det norske. Kan nordmændene med koldt sind se
510 paa, at deres store slægtled af digtere efter døden - i deres egen skikkelse - vandrer
over til Danmark, mens nordmændene faar dem i en ringere og uægte udgave?»

Det er dette, at vi avskaffer vårt sprog og testamenterer vår nasjonallitteratur til
Danmark - det er dette, man i Stortinget kaller «et nasjonalt reisningsverk»!

515 Nordmennene er et lite folk, og det er ikke særlig rikt. Vi har hatt en rikdom, vår
diktning. Gir vi den fra oss, da blir vi fattige.

Lenge har vi trodd, at sprogreformen av 1938 - som de tidligere reformer - bare
520 dreiet sig om noen harde konsonanter her og der. Og mange har ment, at
Riksmålsforbundets og Foreldreaksjonens agitasjon var utidig og full av
overdrivelser. Men efter hvert som barna vokser op og lærer sig det nye
bokmålet, er vi begynt å forstå. Det dreier sig ikke om noen få a-ender, men
om tusen. Ni hundrede hunkjønnsord og ytterligere hundrede a-ender i
525 intetkjønn flertall og i fortid av svake verber.

Enkelte nystavinger vil vel bare virke som et muntert innslag i teksten, som for
eksempel når en huleboer skal skrives holebuer. Men når substantivene i flertall
ubønnhørlig og uavlatelig skal ende på -er: sakførerer, rørleggerer, skipsrederer,
530 skredderer, da blir det adskillig tørt knirk.

A-endelsene blir allikevel de verste. Jeg låner et eksempel fra en artikkel av Sten
Sparre Nilson i Samtiden, nr. 5, 1953. Han gjør opmerksom på, at eksemplet er
konstruert, men tilføier, at hver eneste en av a-ene er enten påbudt eller tillatt i
535 offisielt norsk riksmål av idag, det såkalte bokmålet:

540 «Italia har forkasta forslaga fra Jugoslavia om ordninga av krigsgjelda, og Belgia har nekta å vera med i nemnda som skal avgjøre spørsmåla om utleveringa og overføringa av fangetoga fra Tyrkia til Persia. India har klaga over behandlinga av de folka som har utvandra til Australia. Klaga blir behandla i hovedforsamlinga.»

545 Fonetisk er altså bokmålet en eneste ulåt.

Det fikk vi kanskje finne oss i, hvis der bare var mening i det; men det er dessverre knapt nok forståelig. Forbudet mot bruken av genitiv fører til uoverstigelige vanskeligheter for den som skal skrive, selv om dette forbud ikke er kategorisk.

550 For noen år siden sendte Molotov en note til den finske regjering. Det vilde da ha falt naturlig, om avisene hadde omtalt den som «Molotovs note». Men det gikk ikke an. Altså skrev de «noten til Molotov», når de mente noten fra Molotov, til den finske regjering!

555 I gamle dage hendte det, at Riksrevisjonen efter omstendighetene ikke vilde «bemerke» noe til en sak, som den fikk sig forelagt. Men idag heter det, at dersom saken blir forlikt med et utlegg på 6000 kroner, vil Riksrevisjonen «ikke merke noe» til dette.

560 Der klages over at skoleungdommen skriver dårlig. Men er lærerne bedre? I 1954 fikk realskoleelevene til avgangseksamen følgende oppgave i norsk stil: «Hvilke fordeler byr Oslo på friluftsliv?»

565 Enn journalistene - hvorledes skriver de?

«Ung gutt brakt på sykehus etter stup i Torggata.

Mistet føligheten i begge armene.

570 En 17 år gammel gutt fra Sørumsund mistet forleden følingen i begge armene under bading på Torggata Bad. . .»

575 Hadde én av disse sproglige vanskapninger forekommet, vilde man ha tilskrevet den den aller ondskapsfulleste trykkfeilsdjevul. Men de to misfostre utelukker

denne undskyldning. Det er en eneste ide som har besatt journalisten: Der er ikke noe norsk ord som heter følelse.

580 Jeg skal bare nevne ett eksempel til:

Den tredje dag efter Jesu død gikk noen kvinner hen til hans grav. Der var stenen veltet fra, og graven var tom. Men en engel stod der, og han sa til dem: Den dere søker, er ikke her; han er opstått.

585

På bokmål kan vi ikke bruke sånne sammensatte verber. På bokmål må engelen si: Han er ikke her; han har stått opp.

Dette er selve bokmålet.

590

Istedenfor den saklige klarhet har vi fått den sløve omtrentlighet eller den rene gallimatias (til istedenfor fra). Og istedenfor opstandelsesbudskapets høihet, får vi den morgengretne beskjed, at han er ikke her, han har stått opp.

595 Og dette er nok folkemål, men det er ingen engletunge.

Ofte kan det se ut som om det egentlig ikke er sproget vi slåss om. Sproget er kanskje bare et symbol, vi samler oss om, i en maktkamp.

600 Oprindelig var det ikke så. Ivar Aasen reiste ikke noen politisk kamp. Han vilde ikke, at landsmålet skulde «pånødes eller påtvinges nogen», men han vilde «opmuntre til dets brug». Det er hans egne ord.

605 Ivar Aasens kamp var en åndskamp, en kamp for frigjøring av skapende krefter som hadde slumret i folket, fordi store deler av folket, særlig bøndene på Vestlandet, følte det dengang danskskrevne riksmål som et fremmed språk.

610 At skapende krefter også virkelig blev frigjort ved Ivar Aasens verk, det viste sig snart ved den rike opblomstring av en ny diktning. Men det varte riktignok ikke lenge, før der gikk politikk i landsmålsbevegelsen. Den blev symbol for en bondereisning mot embedsmannsstyret, og den fortsatte som symbol for bøndenes økonomiske motsetningsforhold til byfolket.

Denne politiske og sosiale kamp måtte vi igjennom. Det var en kamp for

demokratisering av samfundslivet. Den hadde til å begynne med heller ingen skadevirkninger for vårt sprog, snarere tvertimot. Allerede fra midten av forrige århundrede var der i full gang en fornorskningsprosess, som er ført så langt, at riksmålet er blitt et norsk mål. Det er det naturlige skriftsprog for omkring tre
620 fjerdedeler av det norske folk.

Når landsmålet samtidig har befestet sin stilling, så skyldes dette ikke noen politiske forholdsregler, hverken stortingsbeslutninger eller departementale bestemmelser, men utelukkende den omstendighet, at et stort antall begavede
625 forfattere på landsmål har skrevet bøker, som er vel verd å lese. Der foreligger lesestoff; det er det som er avgjørende.

I kampen for sproglig likerett har landsmålet seiret, gjennom sine diktere, gjennom åndelig kamp. Denne kamp og denne seier var rettferdig og til gagn for
630 vår kultur. Den fortsatte kamp, den politiske kamp for å utrydde riksmålet, er råskap og dumhet.

Det har vært sagt, at på samme måte som landsmålet symboliserte den norske bondereising, skal nu folkemålet, et samnorsk mål, symbolisere
635 arbeiderklassens seier i den sosiale kamp.

Nu har riktignok arbeiderklassen i mange land vunnet frem uten å finne det nødvendig å lage sig nye sprog. Arbeiderne har ikke brydd sig med filologiske problemer, men har lært sig å lese og skrive det sprog, som landets forfattere
640 gjennom århundreder hadde brukt. Og dermed har de skaffet sig adgang til kulturlivet og til de åndsverdier, som er felles eiendom for menneskene, uansett politiske skillelinjer.

Våre sprogpolitikere vil gjøre det på en annen måte. De vil ikke vite av noen
645 «borgerlig» kultur, og de vil slett ikke vite av den kultur, vi har felles med det danske folk. De vil lage kultur selv, det er ingen sak.

Og dersom det mot formodning allikevel skulde vise sig å finnes noen verdier i det som er skrevet på norsk før 1938, enten i videnskapelig litteratur eller i
650 diktning, så kan de bare oversette det til skoleboknormalen, det går så greit.

Det skal være på folkemålsgrunn. Og folkemålet er ikke dårlig. Vår folkemusikk - for å trekke en parallell - er heller ikke dårlig. Hardingfelen er et fint

655 instrument. Men det hender, at vi får nok av den. Og hadde vi ikke hatt flere instrumenter, så kunde vi sitte der og gnikke; det vil de aldri ha blitt noen symfoni.

Men vi skal ikke hefte oss ved lignelser. La oss komme tilbake til saken, altså til
660 ordene!

«Jamstelling» er en av de mange gloser, som svømmer blandt valgflesket. Den kan bety litt av hvert. Den kan vekke adskillig eftertanke, iallfall hos dem som tjener minst. En viss økonomisk utjevning kan nok ha sine fordeler - også for
665 kulturen. Men åndelig utjevning tror jeg ikke på.

Man kan vedta en politisk programpost om at alle mennesker er like dumme. Den kan kanskje også gjennomføres, hvis bokmålet blir gjennomført. Riksmålsfolket holder på en annen politikk. Vi vil ikke forby noen å lese dårlige
670 bøker eller skrive et sjuasket sprog. Det må de få lov til, om de har lyst. Men når ungdommen hindres i å tilegne sig et dyrket sprog og en rik litteratur, da anser vi ikke dette som et tegn på demokratisk sinnelag eller omhu for ungdommen.

For å si det rett ut: Vi vil, at adgangen til kulturverdiene skal stå åpen for alle, så
675 alle kan finne mulighet for åndelig utvikling. Men den likhet, som kan opnåes ved at adgangen til kulturverdiene blir stengt, den vekker ikke vår begeistring. Det er ikke vår drøm, at alle skal bli like dumme.

I alle land er der forskjell mellem skriftsprog og folkemål. Forskjellen er like stor
680 i andre land som i Norge. Mange steder er den større - i Tyskland, i Frankrike, i Italia, i England. Men det faller ingen englander inn at London-cockney skal bli det offisielle engelske skriftsprog.

Forskjellen mellem skrift og tale blir mindre efter hvert som kulturen stiger.
685 Efter hvert som folks daglige behov for lesning brer sig, vil talemålet påvirkes av skriftsproget, og det vil talemålet vinne på. Tale og skrift påvirker hverandre gjensidig, og nærmer sig hverandre med den stigende kultur.

Jeg har intet ønske om å nedvurdere landsmålet. Men jeg tror, at man uten å
690 gjøre sig skyldig i noen sån feil kan fastslå, at riksmålet er hovedsproget i Norge, og at det aller meste av hvad der er skapt av åndsverdier i dette land, er forbundet med og nedlagt i vårt riksmål. Vi kan ikke avskaffe dette sprog uten å

undergrave hele vårt kulturgrunnlag.

695

Da tyskerne i 1864 underla sig Sønder-Jylland og i 1871 Elsass-Lothringen, satte de igang en systematisk germanisering av befolkningen i de erobrede områder. I skolene blev dansk og fransk erstattet med tysk. Men ellers blev befolkningen humant behandlet - fikk beholde sin eiendom og sitt arbeide og fikk leve omtrent som før.

700

Vi riksmålsfolk blir også humant behandlet. Vi blir behandlet som en beseiret fiende.

705

Men det er ikke bra at målstriden føres slik, at den splitter vårt bitte lille folk i to hatefulle grupper. Skal vi strides - og det må vi vel - da burde vi kunne føre striden uten politiske maktmidler, uten tvang og uten hat. Målstriden burde være en fredelig tevling, om hvem som kan yde de største og beste bidrag til vår felles kultur. Den som har mest å gi, han kommer til å vinne. Og han fortjener seieren.

710

Vår sprogstrid er tragisk og latterlig. Jeg vil tenke på noe ganske annet. Jeg vet tre ting som er skjønne:

715

Det er en ung, frisk og velvoksen menneskekropp.

Det er et sprog, som gir et klart, rytmisk og levende uttrykk for menneskeånd.

Og det er stjernehimmelen, som - Gud være lovet - ligger utenfor Kirkedepartementets maktområde!

720

725

Kilde

Øverland, Arnulf: Riksmål, Landsmål og Slagsmål. Oslo: Aschehoug, 1956

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/riksmal-landsmal-og-slagsmal>

730